

На відстані побачиться велике:
На зимний камінь квіти упадуть.
На відстані забудуть про безлике
І генія осмислять скорбний путь.

На відстані добро і зло розділять:
Одних — осудять, інших — вознесуть...
Іде віками втомлена надія:
Не в тому суть, не тільки в тому суть!

Живим потрібні правда та відплата:
Злочинним в очі кинути свій гнів
І праведним за праведне віддати —
Чи кожен з нас так просто би зумів?

Чи кожен з тих, хто клятви запізналі,
Як цвіт сухий, кладе на чорний хрест, —
Ще при житті з Поетом хрест розділить,
А не юрби міщанський інтерес?

Марія Чумарна

НЕПЕРЕЛИЦЬОВАНІЙ ПРОРОК

Кожна людина на цій землі має визначену дорогу за силою її духу.

Як дві тисячі років тому, в часи глибокого занепаду людства, небесні ангели відчинили брами для сходження на землю Сина Божого, котрий застав у людську природу програму Воскресіння, так у часи занепаду України нашому народові для воскресіння його національної самосвідомості було послано Тараса Шевченка.

Народжений у пастушому вертепі, Христос із моменту свого приходу на землю не був обдарований земними благами: птахи небесні мають свої гнізда і звірі мають свої нори, а Син Людський не мав де прихилити голову. Він долав земну дорогу з порожніми руками, приймав хліб з рук найубогіших, аби мати змогу любити і приймати всіх, до глибин пізнати людське єство у прірвах невігластва і в чистоті духовної природи.

Тарас, осиротівши дуже рано, був кинутий вітрами долі у вир жорстокого виживання, у вир поневірянь на просторах неозорої імперії, аби переболіти за всіх і за всіх говорити. Його висока чутливість кидала думку то в жар крайньої нетерпимості до діянь людських, до кривди і жорстокості світу, то в тиху задуму просвітленої душі, що ясно і безпристрасно світить над водами Буття.

*Без малодушності докорів
Пройти життя важке й суворе,*

*У прірву пристрастей пірнути,
Життя людське до дна збагнути,
Відкрити чорні сторінки,
Всі беззаконія діла.
І зберегти політ орла
Та серце чистої голубки!*
Се Чоловік!

(«Тризна», переклад українською М. Ч.)

Поета цитують часто, але кожен вириває з контексту його мисленої дороги певний фрагмент миттєвої думки і настрою, зафіксованих свідком-папером, і вважає, що уже може узагальнити свій уявний портрет генія. Але варто перегорнути сторінку — і він уже постає іншим, в іншому відблисківі своєї незбагненої особистості.

У тому й полягає феномен істинної душі, що вона кидає насіння в земний ґрунт і, відійшовши на небо, чекає сходів. Чим потужніше насіння — тим глибше воно розростається, тим могутнішу крону розкидає в океані людської мислі, завжди незмінне у вічному і завжди сьогочасне у віддзеркаленні світу.

*Олександр Мірошников.
Скульптурний портрет
«Тарас-характерник»*

«Це син теслі з Назарета»,— зневажливо говорили про Христа його сучасники. Але вже понад дві тисячі років його тиха Нагірна проповідь, його непоказні притчі, розказані убогим пастухам і митарям, осміяні книжниками і мудрецями, змінюють світ.

«Це кріпак неосвічений», — казали про Шевченка його «освічені» сучасники, але його слово стало символом нескореного духу українців і тримає націю в часи найтяжчих геноцидів і руйнувань.

Але понині він не пізнаний як пророк слова. Понині не пізнана глибина його молитви, — особливо останнього року життя. Не пізнана явлена у його баченні мета людського життя на землі, так тонко розкрита в поемах «Неофіти», «Марія», «Тризна».

Шевченко до останнього подиху молився і творив рідною мовою, яка була для нього найбільшою святинею. Але життя на чужині, в чужомовному середовищі змусило його деякі твори написати російською, аби достукатись до свідомості тих, хто не розумів його мови. Перелицьовані на чужий лад, його високі думки у цих творах звучать неприродно, і поета це муляло. Ненависне йому «наречіє» відкинуло сучасного українського читача від читання творів, у яких наш пророк так щиро розкрив глибини своєї душі.

Тому повертаємо українцям твори неперелицьованого пророка у перекладі рідною мовою.

Тарас Шевченко пройшов у своєму житті найважливішу науку: пізнавши «всі беззаконія діла», побачивши людей над прірвою, — або неситими звірами, що здатні скинути і змести все перед собою, аби лише ухопити «шмат скупієї паляниці», або самовідданими ангелами, котрі простягнуть руку чисто і безкорисливо, — він таки навчився любити всіх рівно та всепрощенно, як сонце.

Проте біль від пережитого так глибоко заліг у його серці, що він іноді боявся торкатися його споминами. Поет зумів переплавити свій болючий життєвий досвід у живі картини тогочасного українського життя, надаючи їм вселюдського гуманістичного змісту.

І про це він дуже коротко, але переконливо розповів у своїй «Автобіографії», розкривши перед читачами журналу «Народное чтение» свою вільнолюбну непокірну особистість.

АВТОБІОГРАФІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Опублікована на початку 1860 року у журналі «Народное чтение» як лист до його редактора Олександра Оболенського.

Шановний пане
Олександрє Олександровичу!

Я цілком поділяю ваше бажання ознайомити читачів «Народного чтения» з історією життя людей, що вибилися своїми здібностями та справами з темного і безголосного натовпу простолюдинів. Подібні відомості поведуть, мені здається, багатьох до усвідомлення своєї людської гідності, без якої неможливі успіхи у розвитку найнижчих верств населення Росії.

Моя власна доля, представлена в істинному світлі, могла б навести не тільки простолюдина, а й тих, від кого простолюдин повністю залежить, на роздуми, глибокі та корисні для обох сторін. Ось чому я наважуюся висвітлити кілька сумних фактів мого існування. Я хотів би викласти їх у такій повноті, в якій покійний С. Т. Аксаков представив свої дитячі та юнацькі роки, — тим більше, що історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини. Але я не маю духу входити до всіх її подробиць. Це могла би зробити людина, яка заспокоїлася внутрішньо і заспокоєна щодо подібних собі зовнішніми обставинами. Все, що я можу

поки що зробити на виконання вашого бажання, це — подати вам у коротких словах фактичний хід мого життя. Коли ви прочитаєте ці рядки, ви, я сподіваюся, виправдаєте почуття, від якого у мене стискається серце і німіє рука.

Я — син кріпака селянина Григорія Шевченка. Народився у 1814 році, 25 лютого, в селі Кирилівці, Звенигородського повіту, Київської губернії, в маєтку одного поміщика. Втративши батька і матір на восьмому році життя, прихистивсь я у школі в парафіяльного дяка у ролі школяра-попихача. Ці школярі щодо дяків те саме, що хлопчики, віддані батьками чи іншою владою на вишкіл до ремісників. Права над ними у майстра не обмежені: вони повні раби його. Всі домашні роботи та виконання всіляких забаганок самого господаря і його домашніх лежать на них безумовно.

Надаю вам можливість уявити, чого міг вимагати від мене дячок — зауважте, гіркий п'яниця, — і що я мав виконувати з рабською покорою, не маючи жодної істоти у світі, яка дбала б або могла би дбати про моє становище.

Як би там не було, тільки упродовж дворічного тяжкого життя в так званій школі пройшов я Граматку, Часослов і нарешті Псалтир. Під кінець мого шкільного курсу дячок посилав мене читати замість себе Псалтир по покійних кріпаках і благоволив платити мені за те десятку копійку у вигляді заохочення. Моя допомога давала суворому моєму вчителю можливість вдаватися до колишнього улюбленого свого заняття, разом зі своїм другом Іоною Лимарем, так що, повертаючись із молитвослівного подвигу, я майже завжди заставав їх обох п'яними як чіп.

Дячок мій обходився жорстоко не зі мною одним, а з іншими школярами, і ми всі глибоко його ненавиділи. Безглузда його прискіпливість зробила нас щодо нього лукавими і мстивими. Ми надурювали його за будь-якої нагоди і робили йому всілякі капості. Цей перший деспот, на якого я натрапив у моєму житті, вселив у мене на все життя глибоку огиду і зневагу до будь-якого насильства однієї людини над іншою. Моє дитяче серце було ображене цим

породженням деспотичних семінарій мільйон разів, і я покінчив із ним так, як узагалі закінчують виведені з терпіння беззахисні люди — помстою та втечею. Заставши його одного разу неприємно п'яним, я вжив проти нього його власну зброю — різки і, наскільки вистачило дитячих сил, відплатив йому за всі його жорстокості.

З усіх пожитків п'яниці дяка дорогоцінною річчю здавалася мені завжди якась книжечка з кунштниками, тобто гравірованими картинками, мабуть, найгіршої роботи. Я не вважав гріхом або не встояв проти спокуси викрасти цю коштовність і вночі втік у містечко Лисянку. Там я знайшов собі нового вчителя в особі маляра-диякона, який, як я скоро переконався, дуже мало відрізнявся своїми правилами та звичаями від мого першого наставника. Три дні я терпляче тягав на гору відрами воду з річки Тікича і розтирав на залізному листі фарбу мідянку. На четвертий день терпець мені увірвався, і я втік у село Тарасівку до дяка-маляра, який славився в околиці зображенням великомученика Микити та Івана Воїна. До цього Апеллеса звернувся я із твердою рішучістю — витримати всі випробування, як думав тоді, нерозлучні з усякою наукою.

Засвоїти собі його велике мистецтво хоч найменшою мірою хотів я пристрасно. Але на жаль! Апеллес уважно подивився на мою ліву руку і відмовив мені навідріз. Він оголосив мені, до мого крайнього розчарування, що в мене нема здібності ні до чого, навіть до шевства чи бондарства.

Втративши будь-яку надію стати колись хоч посереднім малярем, зі смутним серцем повернувся я в рідне село. Я мав на меті скромну долю, якій моя уява надавала, однак, якусь простодушну красу: я хотів стати, як висловлюється Гомер, «пастирем стад непорочних», щоб, ходячи за громадською ватагою, читати свою улюблену крадену книжку з кунштниками. Але це не вдалося мені. Поміщикаві, який щойно успадковував надбання батька свого, знадобився тямущий хлопчик, тож обірваний школяр-бродяга потрапив просто в тикову куртку, в такі ж шаровари і нарешті — в кімнатні козачки.

Винахід кімнатних козачків належить цивілізаторам задніпровської України, полякам; поміщики інших національностей переймали і переймають у них козачків як вигадку, безперечно, розумну. У краю колись козацькому зробити козака ручним із самого дитинства — це те саме, що в Лапландії підкорити свавілля людини швидкононогого оленя...

Польські поміщики колишнього часу утримували козачків, окрім лакейства, ще як музикантів і танцюристів. Козачки грали для панської втіхи веселі двозначні пісеньки, складені народною музою з горя під п'яну руку, і пускалися перед панамі, як кажуть поляки, сюди-туди навприсяди.

Нові представники вельможної шляхти з почуттям освіченої гордості називають це заступництвом української народності, яким завжди відрізнялися їхні предки. Мій поміщик, як російський німець, дивився на козачка практичнішим поглядом і, покровительствуєючи моїй народності на свій манір, поставив мені в обов'язок тільки мовчання і нерухомість у куточку передпокою, поки не пролунає його голос, наказуючи подати люльку, що стоїть тут же біля нього, налити в нього перед носом склянку води. Із вродженою зухвалістю характеру я порушував панський наказ, наспівуючи трохи чутним голосом гайдамацькі сумні пісні та змальовуючи крадькома картини суздальської школи, що прикрашали панські покої. Малював я олівцем, який, зізнаюся в цьому без жодного сумління, вкрав у конторника.

Пан мій був людиною діяльною: він безупинно їздив то до Києва, то у Вільно, то до Петербурга і тягав за собою, в обозі, мене для сидіння в передпокою, подавання люльки й тому подібних потреб. Не можна сказати, щоб я обтяжувався своїм тодішнім становищем: воно тільки тепер наводить мене на жах і здається мені якимось диким і незугарним сном. Мабуть, багато хто з російського народу подивиться колись по-моєму на своє минуле.

Мандруючи зі своїм паном з одного заїжджого двору на інший, я користувався всякою зручною нагодою вкрати зі стіни лубочну

картинку і склав собі таким чином дорогоцінну колекцію. Особливими моїми улюбленцями були історичні герої, як Соловей-розбійник, Кульнев, Кутузов, козак Платов та інші. Втім, не жага придбання керувала мною, але непереборне бажання змалювати з них наскільки це можливо правильні копії.

Одного разу, під час перебування нашого у Вільні, у 1829 році, 6 грудня, пан і пані поїхали на бал у так звані ресурси (дворянські збори), з нагоди тезоіменитства в Бозі спочилого імператора Миколи Павловича. У хаті все заспокоїлося, заснуло. Я запалив свічку у відокремленій кімнаті, розгорнув свої крадені скарби і, вибравши з них козака Платова, почав із благоговінням копіювати. Час летів для мене непомітно. Вже я добрався до маленьких козачків, що гарцювали біля дужих копит генеральського коня, як позаду мене відчинилися двері й увійшов мій поміщик, що повернувся з балу. Він розлючено потягав мене за вуха і надавав ляпасів — не за моє мистецтво, ні! (на мистецтво він не звернув уваги), а за те, що я міг би спалити не лише будинок, а й місто. Наступного дня він звелів кучеру Сидорці добре відшмагати мене, що й було виконано з належною старанністю.

У 1832 році мені виповнилося вісімнадцять років, й оскільки надії мого поміщика на мою лакейську спритність не виправдалися, то він, вислухавши невідступне моє прохання, законтрагував мене на чотири роки різних малярських справ цеховому майстрові, якомусь Ширяєву в С.-Петербурзі. Ширяєв поєднував у собі всі якості дяка-спартанця, диякона-маляра та іншого дяка — хіромантика; але незважаючи на весь гніт троїстого його генія, я у світлі весняні ночі бігав у Літній сад малювати зі статуй, що прикрашають це прямолінійне створіння Петра. В один із таких сеансів я познайомився з художником Іваном Максимовичем Сошенком, з яким і досі перебуваю у найщиріших братніх стосунках. За порадою Сошенка я почав пробувати аквареллю портрети з натури. Для численних брудних спроб терпляче служив мені моделлю інший мій земляк і друг, козак Іван Ничипоренко,

дворовий чоловік нашого поміщика. Одного разу поміщик побачив у Ничипоренка мою роботу, і вона йому до того сподобалася, що він почав використовувати мене для зняття портретів з улюблених коханок, за які іноді нагороджував мене цілим рублем срібла.

У 1837 році Сошенко представив мене конференц-секретареві Академії мистецтв В. І. Григоровичу з проханням звільнити мене від моєї жалюгідної долі. Григорович передав його прохання В. А. Жуковському. Той сторгувався попередньо з моїм поміщиком і просив К. П. Брюллова написати з нього, Жуковського, портрет із метою розіграти його у приватній лотереї. Великий Брюллов одразу погодився, і незабаром портрет Жуковського був у нього готовий. Жуковський, за допомогою графа М. Ю. В'ельгорського, влаштував лотерею на 2500 рублів асигнаціями, і цією ціною куплена була моя свобода в 1838, 22 квітня.

Із того ж дня я почав відвідувати класи Академії мистецтв і незабаром став одним з улюблених учнів-товаришів Брюллова. У 1844 році я удостоївся звання вільного художника.

Про перші літературні мої спроби скажу тільки, що вони почалися у тому ж Літньому саду, світлими, безмісячними ночами. Українська сувора муза довго цуралася мого смаку, збоченого життям у школі, у поміщицькому передпокою, на заїжджих дворах та у міських квартирах; але коли подих свободи повернув моїм почуттям чистоту перших років дитинства, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, дякую їй, обійняла і приголубила мене у чужій стороні. З перших, слабких моїх дослідів, написаних у Літньому саду, надруковано лише одну баладу «Причинна». Як і коли писалися вірші, що пішли за нею, про це тепер я не відчуваю охоти розводитися.

Коротка історія мого життя, накидана мною в цьому безладному оповіданні на догоду вам, сказати правду, обійшлася мені дорожче, ніж я думав. Скільки років утрачених! Скільки квітів зів'ялих! І що ж я купив у долі своїми зусиллями не загинути?

Чи не одне страшне урозуміння свого минулого. Воно жахливе, воно тим більше для мене жахливе, що мої рідні брати і сестра, про яких мені важко було згадувати у своєму оповіданні, досі кріпаки. Так, милостивий пане, вони кріпаки досі!

Прийміть запевнення та інше.

Т. Шевченко

1860, 18 лютого.

Хата батьків Т. Г. Шевченка у с. Кирилівка. Олівець (1843)

ЗМІСТ

Неперелицьований пророк.....	5
Автобіографія Тараса Шевченка.....	8
«Тихий ангел пролетів...».....	15
Тризна.....	24
Середня дорога і шлях навернення.....	41
Художник.....	45
На межі добра і зла.....	159
Близнюки	162